

พระอินทร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

Indra in Theravada Buddhist Texts

ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

Assit.Prof.Dr.Montree Sirarojjananan

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงเหตุผลของการมีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า การมีเรื่องราวของพระอินทร์ปรากฏอยู่มากในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้นเป็นเพราะศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะในยุคพระเวทให้ความสำคัญกับพระอินทร์เป็นอย่างมาก มีบทสวดสรรเสริญบูชาพระอินทร์โดยเฉพาะ ผู้ที่เป็นพระอินทร์ได้ตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์นั้นจะต้องเป็นกษัตริย์ที่กระทำพิธีบูชายัญที่เรียกว่าอัสวเมธ มีการก่อสงครามและฆ่าม้าและสัตว์อื่นๆ เป็นจำนวนมากเพื่อบูชายัญ พระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดความเชื่อเรื่องพระอินทร์เสียใหม่ โดยอธิบายว่า ผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้จะต้องกระทำความดีด้วยการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์และปฏิบัติตามวัตรบพ ๗ ประการ เป็นผู้มั่งใจเมตตา อ่อนน้อมถ่อมตน พร้อมทั้งปรับบทบาทของพระอินทร์ให้มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์จึงมีบทบาทเป็นผู้สนใจในธรรม เป็นเทพเจ้าที่มีภูมิธรรมความรู้ในหลักคำสอน พร้อมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกในด้านต่างๆ การกล่าวถึงพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น สะท้อนถึงความเชื่อของสังคมในยุคสมัยนั้นที่มีอิทธิพลต่อคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีอาจหลีกเลี่ยงที่จะไม่กล่าวถึงได้ ดังนั้น เรื่องพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานี้ จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์จากแนวคิดของพราหมณ์ให้เป็นพระอินทร์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : พระอินทร์, พระไตรปิฎก, อรรถกถา

Abstract

The purpose of this research paper is to study the appearance and roles of Indra in Buddhist sacred books such as Tripitaka and commentaries. This research is based on documentative method. According to the result of this research, it appears that the frequent appearance of Indra in Buddhist sacred books is because of the influence of Bramanism during Vedic period (c. 1500 BCE–600 BCE). During this Vedic period, Indra had been highly honored. There was even specific chants and mantras honoring this god. In Bramanist's belief, the person who can be honored and praised as an Indra should be a king who had conducted a sacrifice ritual called *Assamedha* by making wars and killing horses and other kind of animals as an offering to Gods. However, this context of Indra had been changed in Buddhism. In Buddhism, the person who can be honored and praised as an Indra should be the one who committed a community service and behave according to *Satta Vatapada*. The person should be generous and polite, as well as, adapt the roles as Indra in line with Dhamma or Buddhist doctrine. As a result, Indra in Buddhist sacred books played his roles as God who took interest and specialized in Dhamma. He also assisted and supported the Buddha and his disciples in many ways. The appearance and roles of Indra in Buddhist sacred books reflexes the belief of the common public during the time when Bramanism had its influence in the history, as well as, the way the roles of Indra had been adapted into Buddhism's context.

Keyword : Indra, Tipitaka, Commentaries

บทนำ

เรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาททั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นจำนวนมาก พระอินทร์ตามที่ปรากฏในทางคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น จะมีปรากฏด้วยคำว่า “ท้าวสักกะ” บ้าง “ท้าวสักกะเทวราช” บ้าง “พระอินทร์” บ้าง ถ้าหากผู้ที่สนใจเรื่องพระอินทร์สืบค้นด้วยคำว่า “ท้าวสักกะ” จากพระไตรปิฎกภาษาไทย(ค้นคำด้วยโปรแกรมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) จะพบคำนี้ถึง ๕๗๗ ครั้ง ถ้าสืบค้นด้วยคำว่า “ท้าวสักกะเทวราช” จะปรากฏคำนี้ ๖๑ ครั้ง และถ้าสืบค้นด้วยคำว่า “พระอินทร์” จะปรากฏคำนี้ ๙๒ ครั้ง จำนวนคำเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนี้นับรวมคำที่เป็นคำอธิบายในเชิงอรรถ

ของคัมภีร์ที่มีปรากฏในคัมภีร์นั้นด้วย ตัวอย่างของเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ใน *ลักขณปัญหสูตร* เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ที่มีรายละเอียดมาก เริ่มจากพระอินทร์ได้ทราบข่าวการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจากเทพบุตรชื่อโคปกะ ทำให้ท้าวเธอมีความประสงค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อฟังธรรมเป็นอย่างมาก จึงได้ชักชวนเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ถ้ำอินทาสาละณ เวทียกบรรพต แห่งนครราชคฤห์ ในแคว้นมคธ ในการมาเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งนี้ พระอินทร์ได้ทูลถามปัญหา ๑๒ ข้อ โดยถามจากเรื่องที่ยากและยากขึ้นไปตามลำดับ หลังจากได้ฟังธรรมแล้วท้าวเธอได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^๑ และในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ใน *อุพทัมมทาสังขยสูตร* พระอินทร์ได้เสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามปัญหาเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติของพระภิกษุว่า พระภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้โน้มไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่าให้ปฏิบัติด้วยการไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ แม้แต่ธรรมะก็ไม่ควรเพื่อยึดมั่นถือมั่น เมื่อพระอินทร์ได้ฟังคำตอบแล้วก็เสด็จกลับไป พระมหาโมคคัลลานะเกิดความสงสัยว่าพระอินทร์จะได้ประโยชน์จากการฟังหรือไม่ จึงได้เหาะขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วถามพระอินทร์ว่าได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วเข้าใจหรือไม่ พระอินทร์ได้อธิบายให้พระมหาโมคคัลลานะฟังอย่างครบถ้วนชัดเจนตามที่ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าทุกประการ^๒ ตัวอย่างการมีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้ จะเป็นเรื่องราวที่พระอินทร์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟังธรรม และถามปัญหากับพระพุทธเจ้า นอกจากนั้น ยังมีเรื่องราวอื่นที่เป็นเรื่องของพระอินทร์กับเทวดาหรือพระอินทร์กับอสูร ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มอื่นๆ อีกหลายพระสูตร

นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ในคัมภีร์อรรถกถาซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ช่วยอธิบายขยายความคัมภีร์พระไตรปิฎก มีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์อยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน เรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์อรรถกถาพระพุทธศาสนานั้น มีทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการเกิดเป็นพระอินทร์ และเรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทต่างๆ ของพระอินทร์ที่ได้ประพฤติดุติปฏิบัติตนต่อพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของการกำเนิดพระอินทร์นั้นมีปรากฏในอรรถกถาหลายแห่งด้วยกัน คือ ในอรรถกถาที่มณิกาย ชื่อ *สุมังคลวิลาสินี*^๓ เล่ม ๒, ในอรรถกถาวัชณมณิกายชื่อ *ปัญจสุทนต์*^๔ เล่ม ๒, ในอรรถกถา ขุททกนิกายธรรมบทชื่อ *อัมมปทัฏฐกถา*^๕ ภาค ๒, อรรถกถาเหล่านี้ได้อธิบายความเป็นมาของการกำเนิดพระอินทร์อย่างละเอียด เริ่มจากชายหนุ่มชื่อมฆมาณพ พร้อมพวกได้ร่วมกันสร้างความคิด เพื่อเป็นการทำบุญกุศลโดยได้ชักชวนเพื่อนอีก ๓๒ คนมาช่วยกันสร้างศาลาที่พักสำหรับคน

^๑ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

^๒ ม.ม.ุ.(ไทย) ๑๒/๓๙๐-๓๙๕/๔๒๐-๔๒๗.

^๓ ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๕๕/๓๒๕-๓๓๑.

^๔ ม.ม.ุ.อ.(บาลี) ๒/๒๙๒/๒๑๐.

^๕ ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๙๕-๑๐๙.

เดินทาง สร้างสะพาน สร้างสระน้ำ และสวนดอกไม้ เอาไว้เป็นที่พักผ่อนของคนเดินทาง การกระทำของมฆมาณพพร้อมสหายที่ได้ร่วมกันสร้างคุณงามความดีมาตลอดชีวิตรวมกับยึดมั่นในหลักวัตรบท ๗ ประการ ส่งผลให้มฆมาณพได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ ในคัมภีร์ระดับอรรถกถายังมีเรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์ในด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอีกมาก เช่น ในอรรถกถาสังยุตตนิกายมหาวรรค พระอินทร์ได้เสด็จลงมาแสดงความเคารพพระสารีบุตรในคราวที่พระเถระเตรียมตัวจะนิพพาน และได้ไปเทศนาโปรดโยมมารดา แต่โยมมารดาของท่านไม่ยอมฟังคำสอนของลูกชาย เมื่อพระอินทร์เสด็จลงมาปรากฏตัวเพื่อแสดงความเคารพพระเถระและเป็นการแสดงให้โยมมารดาของพระสารีบุตรได้เห็นว่พระสารีบุตรนั้นยิ่งใหญ่กว่าพระอินทร์และเทวดาทั้งสิ้นในเทวโลก มารดาของพระสารีบุตรจึงยอมรับฟังคำสอนจากพระลูกชาย^๖ ในอรรถกถาธรรมบทเรื่องชัมพูกาชีวิต ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมแก่อาชีวก ชื่อว่าชัมพูเก อาชีวกคนนี้ถือตัวว่าสูงกว่าพระพุทธเจ้า ไม่ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เสด็จมาเพื่อมาแสดงความเคารพพระพุทธเจ้า เมื่อชัมพูกาชีวิตเห็นแสงสว่างจากพระอินทร์ในยามค่ำคืน จึงได้เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าในตอนเช้าว่า เมื่อตอนมัชฌิมาคืนมีใครมาหา พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า พระอินทร์มาหาเพื่อบำรุงพระพุทธเจ้า ทำให้ชัมพูกาชีวิตหายสงสัยว่าพระพุทธเจ้าเป็นใหญ่หรือพระอินทร์เป็นใหญ่กว่ากัน^๗ เรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์ระดับอรรถกถานี้ จะมีปรากฏในลักษณะเป็นเรื่องราวของพระอินทร์ที่มีบทบาทต่อศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา

เรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทต่างๆ ของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น มีทั้งบทบาทในด้านเป็นผู้ไฝ่ในธรรม เช่น พระอินทร์ได้เสด็จลงมาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าว่า มนุษย์ทำบุญในที่ใดจึงจะมีผลมาก^๘ บทบาทในด้านเป็นผู้มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ เช่น พระอินทร์ได้เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อแสดงความเคารพ ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดอูเรลกัสสะปะชฎิล อันเป็นการแสดงให้ชฎิลได้เห็นว่พระพุทธเจ้ามีฤทธิ์านุภาพเหนือกว่า^๙ และเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสาวก ดังปรากฏในกรณีที่น่างจัญจมาณวิกาตำท้อต่อว่าใส่ความพระพุทธเจ้าด้วยคำไม่เป็นจริง โดยกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าทำเธอท้องแล้วไม่รับผิดชอบ พระอินทร์ได้เสด็จลงมาพร้อมกับเทพบุตร ๔ องค์ และพระอินทร์มอบหมายให้เทพบุตรทั้ง ๔ องค์แปลงกายเป็นหนูมากัดเชือกที่นางจัญจมาณวิกาผูกท่อนไม้ไว้ที่หน้าท้องจนเชือกขาดท่อนไม้หล่นลงมา ความจริงจึงปรากฏ^{๑๐}

^๖ ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๕๖/๒๙๑.

^๗ ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๓/๑๕๐.

^๘ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๖๒/๓๘๒-๓๘๓.

^๙ วิ.ม.(ไทย) ๔/๔๑/๕๒.

^{๑๐} ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๖/๔๘.

การที่คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาทั้งในระดับพระไตรปิฎกและอรรถกถาปรากฏเรื่องราวและข้อความเกี่ยวกับพระอินทร์เป็นจำนวนมากอย่างนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่พระพุทธศาสนาต้องอธิบายเรื่องพระอินทร์ไว้ การอธิบายเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น ต้องการที่จะสื่อถึงความ เป็นเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาอย่างเดียวกันเท่านั้นหรือมีเหตุผลอย่างอื่น ด้วยเหตุผลดังกล่าว มานี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า มีการกล่าวถึงพระอินทร์ในลักษณะใดบ้าง และการปรากฏและบทบาทของพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นสื่อถึงอะไร เพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถึงพระอินทร์ไว้ในพระสูตรต่างๆ หลายครั้ง และรวมถึงเพราะเหตุใด คัมภีร์ระดับอรรถกถาในพระพุทธศาสนาจึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์อยู่เป็นจำนวนมาก

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาการปรากฏและบทบาทของพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ที่กำหนดขอบเขตเอกสารหลักในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ๑)พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒)พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ โดยสืบค้นผ่าน CD BUDSIR/TT V.๗ ของมหาวิทยาลัยมหิดล ๓)อรรถกถาและฎีกาภาษาบาลีอักษรไทย โดยสืบค้นผ่าน CD BUDSIR/TT V.๗ ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระอินทร์
๒. สังเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ เป็นความเชื่อของผู้คนในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาล การที่คัมภีร์พระพุทธศาสนามีปรากฏเรื่องพระอินทร์เป็นจำนวนมากนั้น สะท้อนถึงความเชื่อในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี โดยหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้ามิได้ปฏิเสธเรื่องเทพเจ้าดังปรากฏในคำสอนเรื่อง

เทวดานุสสติ เทวดาพลี เป็นต้น แต่ด้วยบริบทของสังคมในยุคนั้น จึงทำให้พระพุทธรองค์จำเป็นต้องสื่อสารกับผู้คนที่เข้าใจตรงกัน ผู้คนในสมัยนั้นเคารพยกย่องและบูชาพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ มีอิทธิฤทธิ์สามารถคลั่งคลำให้เกิดความสงบร่มเย็นได้ สามารถปราบอสูรได้ พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเห็นด้วยกับความเชื่อนี้ แต่พระองค์ก็ได้ปฏิเสธอย่างเด็ดขาด พระพุทธรองค์ทรงใช้วิธีปฏิรูปความคิด เปลี่ยนคำอธิบายเกี่ยวกับพระอินทร์ใหม่ ผู้วิจัยพบว่า ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์อื่นแสดงถึงทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระอินทร์ เริ่มจากการปรับเปลี่ยนความเป็นมาของพระอินทร์ให้เข้ากับหลักการของพระพุทธศาสนาและแสดงเรื่องราวอันเป็นบทบาทของพระอินทร์ให้เป็นเทพที่สนใจในหลักธรรมคำสอนและปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมพร้อมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระสาวกอยู่เนืองๆ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังนี้

๑. ความเป็นมาของพระอินทร์

เรื่องความเป็นมาของพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานี้ เป็นการอธิบายเพื่อให้ทราบแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเทพเจ้า ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ที่จะอธิบายปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ใหม่ จากความเชื่อเดิมในศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม ให้เป็นเทพเจ้าแห่งความดี มีคุณธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์เป็นเทวดาที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ฤคเวท เป็นเทพแห่งบรรยากาศ มักจะถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์กับเสียงฟ้าร้อง และแกว่งอาวุธที่เรียกว่า “วชิระ” (สายฟ้า) ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงทรงทำลายล้างปีศาจร้ายแห่งฝนแล้งและความมืด^{๑๑} พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทเป็นโอรสของ เทยาส์(ท้องฟ้า) และ ปฤถวี(ดิน) พระองค์มีวรกายใหญ่โต พระศอมหิมา พระอุทรมีขนาดใหญ่ พระองค์ทรงพลังอันหาใครต้านมิได้ พระเกศาสีน้ำตาล ทรงมีพระทาสีกะ(เครา) สีทองที่สั่นพลั้วด้วยความพึงพอใจหลังจากดื่มน้ำโสม(สุรา) แล้ว^{๑๒} ในยุคต้นๆ ของคัมภีร์พระเวท พระอินทร์นอกจากจะมีฐานะยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้างโลกแล้ว ยังเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามอีกด้วย พวกพราหมณ์ได้เพิ่มพูนความสุขสมบูรณ์ให้แก่พระอินทร์อย่างเต็มที่ให้มีชายาได้หลายองค์ ให้เสพสุราได้ เป็นสุราที่ทำจากรากไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า โสมะ สุราชนิดนี้จึงเรียกว่า น้ำโสม พิธีถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์เป็นพิธีใหญ่มากจนต้องมีคำสวดถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์อยู่ในคัมภีร์สามเวทเป็นพิเศษ^{๑๓}

^{๑๑} จันงค์ ทองประเสริฐ, (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

^{๑๒} ศานติ ภักดีคำ, พระอินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙

^{๑๓} สุนทร ญ รังสี, ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘

ต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์มีการพัฒนาปรับแต่งให้พิศดารขึ้น ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่มุ่งเน้นการบูชาขัณ्डเป็นหลักนั้น ผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ได้นั้น จะต้องประกอบพิธีบูชาขัณ्डที่เรียกว่า อัสวเมธ เป็นพิธีการฆ่าม้าเพื่อบูชาขัณ्ड พิธีนี้ ทำให้แต่เฉพาะผู้เป็นพระราชาธิบดี แรกลงมือทำ จะต้องกระทำการบูชาไฟ(อัคนิขโหม) และสมโภชม้าตัวรัก แล้วก็ปล่อยม้าให้วิ่งเที่ยวไปเรื่อยๆ โดยมีกองทัพตามไปด้วย เมื่อผ่านเข้าไปในแคว้นแคว้นใด ผู้ครองแคว้นนั้นย่อมอ่อนน้อม และต้องรับรองม้าด้วยความเคารพ ถ้าไม่ทำดังนี้ ก็ต้องรบกับกองทัพที่ตามม้านั้นไป เมื่อม้านี้เที่ยวไปได้ ๑ ปี แล้วก็นำม้านั้นกลับมา ประกอบพิธีสมโภชเป็นการใหญ่แล้วจึงฆ่าม้าตัวนั้นบูชาขัณ्ड(เผาไฟ) โดยปกติถือกันว่า ผู้ฆ่าม้าจะต้องเป็นพระอัครมเหสี^{๑๔} และผู้ที่จะได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์นั้นจะต้องทำพิธีอัสวเมธนี้ถึง ๑๐๐ ครั้ง^{๑๕} ทัศนะเหล่านี้เป็นหลักฐานอันแสดงถึงความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่อธิบายความเป็นมาของพระอินทร์ด้วยเงื่อนไขสำคัญคือการบูชาขัณ्ड ต้องฆ่าสัตว์ ตัดชีวิตเป็นจำนวนมาก

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการบูชาขัณ्डที่มีการฆ่าสัตว์เป็นเครื่องสังเวยนั้นว่าเป็นเรื่องเปล่าประโยชน์ ก่อให้เกิดแต่ความเดือดร้อนและไม่ใช้หนทางเพื่อนำไปสู่ความเป็นพระอินทร์ได้ พระพุทธองค์ทรงคัดค้านพิธีบูชาขัณ्डนั้นอย่างชัดเจนในปรากฏในหลายพระสูตร เช่น ในกุกกัณฐสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงการไม่เห็นด้วยต่อการบูชาขัณ्डของกุกกัณฐพราหมณ์ที่กำลังจัดเตรียมสัตว์ต่างๆ อันได้แก่ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว ผูกไว้ที่หลักเพื่อฆ่าบูชาขัณ्ड^{๑๖} และกรณีพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตระเตรียมสัตว์ต่างๆ หลากหลายชนิด อย่างละ ๑๐๐ ตัว เช่น ช้าง ๑๐๐ ตัว ม้า ๑๐๐ ตัว รวมถึง โค แพะ แกะ ไก่ สุกร เด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิง อย่างละ ๑๐๐ เพื่อบูชาขัณ्ड แต่ถูกพระนางมัลลิกาเทวีเมหสีตำหนิต่อการเตรียมการบูชาขัณ्डของพระเจ้าแผ่นดินว่า ทรงเสวยข้าวปลาอาหารไปมาก แต่ยังโง่งอยู่ เพราะการจะต่ออายุให้ชีวิตยืนยาวขึ้น ด้วยการตายของผู้อื่น จะเป็นไปได้อย่างไร คำตำหนินี้เกิดจากคราวที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงบรรทมไม่หลับเพราะจิตฟุ้งซ่านอยากได้ภรรยาคนอื่นมาเป็นของตน กระวนกระวายจนบรรทมไม่หลับทำให้ได้ยินเสียงของสัตว์นรกในยามดึกสงัด ด้วยความกลัวจึงถามพราหมณ์ปุโรหิตถึงเสียงอันน่าสะพรึงกลัวนั้น แต่พราหมณ์ปุโรหิตก็ไม่รู้ต้นสายปลายเหตุจึงได้เสนอวิธีแก้ด้วยการบูชาขัณ्ड โดยให้เตรียมสัตว์ต่างๆ หลากหลายชนิด อย่างละ ๑๐๐ ตัว จับมัดไว้เพื่อเตรียมบูชาขัณ्ड^{๑๗} ทุกคราวที่มีการบูชาขัณ्डพระพุทธเจ้าจะปฏิเสธและได้เสนอการบูชาขัณ्डในแบบใหม่ที่ไม่ต้องเบียดเบียนสัตว์อื่น

^{๑๔} พระยาสังฆาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกำเนิด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๙.

^{๑๕} สุวรรณ สุวรรณเวช, พื้นฐานความเชื่อของคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ ๑๙๙๑, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๑๖} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ที.สี.(ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘ /๑๒๕-๑๕๐.

^{๑๗} ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๓/๑๐๑-๑๑๐.

และยังได้ประณามพิธีการบูชาญวณว่าเป็นเรื่องไร้ประโยชน์ เป็นไปไม่ได้ที่คนจะมีความสุขด้วยการฆ่าสัตว์อื่น
ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน *ยัญญสูตร* ว่า

มหาญญที่มีกิริยามากเหล่านั้น คือ
สัสสมะธ บรูษเมธ สัมมาปาสะ
วาชเปยยะ นิรัคพะ ไม่มีผลมาก
พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับญวณที่มีการฆ่าแพะ
แกะ โค และสัตว์ชนิดต่าง ๆ^{๑๘}

ในคัมภีร์อรรถกถามีคำอธิบายเกี่ยวกับการบูชาญวณไว้ว่า มหาญญ ๕ ประการของพราหมณ์ ได้แก่
อัสวเมธ คือการฆ่าม้าบูชาญวณ เป็นญวณพิธีที่น่ากลัว เพราะจะต้องฆ่าสัตว์อย่างละ ๕๐๐ ถึง ๗ ครั้ง หรือ
๙ ครั้ง บรูษเมธ คือการฆ่าคนบูชาญวณ สัมมาปาสะ ได้แก่การผูกสัตว์บูชาญวณ คือการทำบ่วงแล้วขว้างไม้
ลอดบ่วง ไม้ตกที่ไหนทำการบูชาญวณที่นั่น โดยเขาทำพิธีเหวี่ยงท่อนไม้สำหรับต้อนสัตว์เข้าไปที่หลักบูชา
เพลิงทั้งคู่ แล้วร่ายเวทตรงที่ท่อนไม้ 낙ตก ทำการบูชาตามพิธี ผู้บูชาต้องเป็นคนได้เดินทางย้อนไปตาม
แม่น้ำสรสตีแล้วด้วย จึงจะเข้าพิธีได้ วาชเปยยะ คือการตีเพื่อพล้งหรือเพื่อชัชนะ เป็นญวณพิธีอีกชนิดหนึ่ง
ซึ่งเขาผูกปศุสัตว์ ๑๗ ชนิดไว้เพื่อฆ่าบูชา นิรัคพะ คือญวณไม่มีลั้มหรือกลอน หมายถึงการฆ่าสัตว์ทั่วไปไม่มี
ขีดจำกัด การฆ่าครบทุกอย่างบูชาญวณ ฉะนั้นญวณนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สรรพเมธ^{๑๙} พระพุทธเจ้า
ไม่เห็นด้วยกับวิธีการบูชาญวณของพราหมณ์ จึงได้ทรงคัดค้านไว้ นอกจากคัดค้านแล้ว พระพุทธเจ้ายังได้
เสนอการอธิบายวิธีบูชาญวณแบบใหม่ที่ไม่ต้องอาศัยการฆ่าสัตว์ใดๆ เลย เป็นการให้คำอธิบายใหม่ที่ต่างไป
จากของพราหมณ์ โดยญวณทั้ง ๕ นั้น มีความหมายดังนี้ ๑) สัสสมะธ หมายถึง ความฉลาดในการสงเคราะห์
พสกนิกรด้วยการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร ๒) บรูษเมธ หมายถึง ความฉลาดในการ
บำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ ๓) สัมมาปาสะ หมายถึง ความมีอัธยาศัยดุจวงล้อใจ
ประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวไม่เก็บภาษีเป็นเวลา ๓ ปี เป็นต้น ๔) วาชเปยยะ
หมายถึง ความมีปียวาจาเป็นที่ดูดีมีใจคน เช่น เรียกว่า ‘พ่อ’ ‘ลุง’ และ ๕) นิรัคพะ หมายถึง บ้านเมือง
สงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นผลที่เกิดจาก ๔ ประการแรก^{๒๐}

การที่พระพุทธเจ้าทรงคัดค้านเรื่องการบูชาญวณและให้ความหมายใหม่ของการบูชาญวณนี้ก็เป็น
การแสดงให้เห็นถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในยุคนั้นที่มีการบูชาญวณกันมาก และข้อมูลเกี่ยวกับอัสสมะธหรือ

^{๑๘} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๙} ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๑๓๘-๑๓๙, อ.อ.อ.อ.อ.(บาลี) ๓/๒๑๓-๒๑๔.

^{๒๐} อ.อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๓.

อัสวเมธนั้นก็แสดงถึงความยอมรับความมีอยู่ของพระอินทร์ตามความเชื่อของพราหมณ์ในทางประวัติศาสตร์ เมื่อได้เห็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของทั้งฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพุทธนั้น ทำให้ทราบความเป็นไปของแนวคิดเกี่ยวกับพระอินทร์ โดยพราหมณ์เชื่อว่า ผู้ที่สามารถจะเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระอินทร์ได้นั้น จะต้องประกอบพิธีบูชาयัญที่เรียกว่า อัสวเมธ ถึง ๑๐๐ ครั้ง แต่ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงไม่เห็นด้วยและคัดค้านการกระทำเช่นนั้น ว่าเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์ คนที่มีปัญญาย่อมไม่กระทำเช่นนั้น ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้นั้น จะต้องประกอบคุณงามความดี ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักวัตรบท ๗ ประการ คือ

- ๑) การเลี้ยงดูมารดาบิดาตลอดชีวิต
- ๒) การประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
- ๓) การพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
- ๔) การไม่พูดคำส่อเสียด ตลอดชีวิต
- ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ
 ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
- ๖) พูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
- ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าความโกรธเกิดขึ้น ก็จะมีกำจัดโดยฉับพลันทันที^{๒๑}

วัตรบททั้ง ๗ ประการในทัศนะของพระพุทธศาสนานี้เน้นเรื่องความกตัญญูรู้บุญคุณของผู้ใหญ่ ในตระกูล ความไม่โกรธ ความมีเมตตา รวมทั้งความเสียสละ นอกจากเรื่องวัตรบท ๗ ประการนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงความเป็นมาของพระอินทร์โดยปรับเปลี่ยนคำอธิบายพระนามของพระอินทร์เสียใหม่ เช่น ทรงปรับเปลี่ยนคำอธิบายพระนามของอินทร์ จาก พระนามว่า *ท้าวศักระ* ในศาสนาพราหมณ์ สมัยพระเวทมีพระนามว่า ศักระ แปลว่า ผู้ทรงอำนาจ^{๒๒} แต่ในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า *ท้าวสักกะ* แปลว่า ผู้ให้ทานโดยเคารพ^{๒๓} จากพระนามว่า *ท้าวปุรณิทธิ* หรือ *ปุณฺธิร* แปลว่า ผู้ทำลาย ป้อมปราการ พระนามนี้ของพระอินทร์ได้มาจากวรรณคดีสมัยพระเวทที่อธิบายว่าพระอินทร์ได้ทำลายเมฆ คือป้อมปราการในอากาศซึ่งมีจำนวนมาก^{๒๔} มาเป็น *ท้าวปุนฺธิร* แปลว่า ผู้ให้ทานก่อน^{๒๕} จากพระนาม

^{๒๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๙๐๖/๓๓๕.

^{๒๒} เกื้อพันธุ์ นาคบุผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต* แผนกวิชาภาษาตะวันออก, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๓๕.

^{๒๓} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๙๐๘/๓๓๖ บาลีว่า ปุพเพ มนุสฺสสุโต สมนโน สกฺกจฺจํ ทานํ อทาสี ตสฺมา สกฺโกติ วุจฺจติ.

^{๒๔} เกื้อพันธุ์ นาคบุผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า ๑๓๖.

^{๒๕} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๙๐๘/๓๓๖ บาลีว่า ปุพเพ มนุสฺสสุโต สมนโน ปุเร ทานํ อทาสี ตสฺมา ปรินฺโทติ วุจฺจติ.

ว่า *ท้าวเมฆวาท* แปลว่า ผู้ทรงเมฆ หรือชื่อเมฆ^{๒๖} มาเป็น *ท้าวเมฆวาท* ที่หมายถึง เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ (ก่อนจะมาเป็นพระอินทร์) เป็นมาณพชื่อนม^{๒๗}

จากพุทธพจน์ที่อธิบายพระนามของพระอินทร์นี้ พระอรรถกถาจารย์ได้ช่วยอธิบายขยายความเพิ่มเกี่ยวกับความเป็นมาของพระอินทร์ที่ได้พระนามว่า *ท้าวเมฆวาท* ไว้ว่า อดีตกาลนานมาแล้ว มีมาณพคนหนึ่งชื่อ *มาฆมาณพ* (หรือ *มฆมาณพ*) ได้รวมตัวกันกับเพื่อนๆ อีก ๓๒ คน ช่วยกันสร้างสิ่งก่อสร้างอันเป็นสาธารณะประโยชน์ เริ่มจากการเก็บกวาดพื้นที่ที่รกร้างใกล้ทางเดินสัญจรของผู้คนให้เป็นที่สะอาด สร้างศาลาเพื่อเป็นที่พักริมทาง ขุดสระบัว สร้างสะพานและสร้างสวนสาธารณะ แม้จะถูกผู้ใหญ่บ้าน (อ้นธพาล) กลั่นแกล้ง เพราะขัดผลประโยชน์กัน ด้วยการแจ้งความจับนายมาฆมาณพพร้อมพวกข้อหาทูลต่อพระราชา พระราชาทรงหลงเชื่อจึงไม่สอบสวนรับสั่งให้ลงโทษประหารชีวิตด้วยการให้ช้างเหยียบ มาฆมาณพได้แนะนำเพื่อนๆ ให้ตั้งจิตเป็นเมตตา ไม่ผูกอาฆาตจองเวรต่อใครที่กระทำการครั้งนี้ ด้วยอำนาจของเมตตา ทำให้ช้างไม่กล้าเหยียบ ท้ายที่สุด มาฆมาณพก็พ้นมลทินและได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทน มาฆมาณพมีภรรยาอยู่ ๔ คน คือ นางสุชาดา นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา ภรรยาทั้ง ๓ ยกเว้นนางสุชาดาที่เหลือได้ช่วยสามีสร้างศาลาที่พักและสระน้ำ พร้อมทั้งสวนสาธารณะ ส่วนนางสุชาดาไม่คิดจะทำอะไร เอาแต่แต่งตัวสวยงามเท่านั้นด้วยคิดว่าบุญกรรมที่สามีทำก็คงทำเพื่อภรรยาด้วย จึงหมกมุ่นกับการแต่งตัวอย่างเดียว เมื่อมาฆมาณพกระทำความดีอย่างนั้นจนตลอดอายุแล้วตายไปเกิดเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อนๆ ของเขาที่ร่วมด้วยช่วยกันทำความดีในครั้งเป็นมนุษย์นั้นทั้ง ๓๓ คนเมื่อตายไปแล้ว ก็ได้เกิดเป็นเทพบุตรทั้ง ๓๓ องค์^{๒๘} ความเป็นมาของพระอินทร์จากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนายอมรับความมีอยู่ของพระอินทร์ตามความเชื่อของคนในยุคหนึ่ง แต่ได้ปรับเปลี่ยนหลักการแห่งการเกิดเป็นพระอินทร์ใหม่ จากเดิมที่ศาสนาพราหมณ์สอนถึงพระอินทร์ในฐานะของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ มีความน่าเกรงขาม ความเป็นที่เกี่ยวเนื่องกับการทำพิธีฮักวเมธ ซึ่งต้องทำสงครามเช่นฆ่าผู้คนและฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญู จึงจะได้เป็นพระอินทร์ แต่ในพระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนหลักการแห่งความเป็นมาของพระอินทร์เสียใหม่ ให้เข้ากับหลักการในพระพุทธศาสนาที่ปฏิเสธการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญูอย่างสิ้นเชิง ผู้ที่จะได้เป็นพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาต้องประกอบคุณงามความดี มีจิตสาธารณะ มีจิตเมตตา ไม่โกรธแม้จะถูกยั่วยุกลั่นแกล้งจนถึงอันตรายแก่ชีวิตก็ตาม มีใจเป็นกุศลยินดีช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอโดยไม่หวังผลตอบแทน พระอินทร์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเทพเจ้าแห่งความดีงาม ปฏิบัติธรรมอยู่อย่างสม่ำเสมอ

^{๒๖} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระเป็นเจ้าของพราหมณ์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓) หน้า ๖๐.

^{๒๗} ส.ส.(บาลี)๑๕/๙๐๙/๓๓๖ บาลีว่า ปุพเพ มนุสสภูโต สมานो มโฆ นาม มาณโว อโหสิ ตสฺมา มฆวาทิ วุจฺจติ.

^{๒๘} ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๒๗-๓๓๐, ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๙๘-๑๐๓, ชุ.ชา.เอก.อ.(บาลี) ๑/๒๙๙-๓๐๒.

ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในยุคนั้นของศาสนาพราหมณ์ มีอิทธิพลต่อคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่ทำให้พระพุทธรูปเจ้าและพระอรหันตเจ้าจำเป็นต้องอธิบายและกล่าวถึงพระอินทร์ เนื่องจากว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ และเชื่ออย่างลึกซึ้งอีกด้วย หากพระพุทธรูปเจ้าไม่แนะนำเรื่องพระอินทร์ ให้เป็นที่เข้าใจของคนที่ยังสงสัยแล้ว ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ตามบริบทเดิมของพราหมณ์จะยังคงฝังลึกในจิตใจของคนยุคนั้นต่อไป รวมถึงความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอินทร์ที่จะต้องเปียดเบียนชีวิตผู้อื่นด้วยการบูชาบุญก็จะยังคงอยู่และสืบทอดต่อไปเรื่อยๆ เรื่องนี้เห็นได้จากบุคคลที่ถามถึงเรื่องพระอินทร์ต่อพระพุทธรูปเจ้า เป็นถึงกษัตริย์ ที่ยังสงสัยใคร่รู้ว่าพระพุทธรูปเจ้าตรัสถึงพระอินทร์หรือท้าวสักกะอยู่บ่อยๆ นั้น พระพุทธรูปองค์ทรงเคยทอดพระเนตรหรือรู้จักตัวจริงของพระอินทร์หรือไม่ ดังคำถามที่เจ้าลิฉฉวี่ชื่อว่ามหาลี ทูลถามพระพุทธรูปเจ้าว่าพระพุทธรูปองค์ทรงเคยเห็นพระอินทร์(ท้าวสักกะ)มาบ้างหรือไม่เมื่อพระพุทธรูปเจ้าตอบว่าเคยเห็น เจ้าลิฉฉวี่ยังคงถามต่อไปอีกว่า พระอินทร์ที่พระพุทธรูปเจ้าเห็นนั้นเป็นตัวจริงหรือตัวปลอมกันแน่^{๒๙} ข้อความการสนทนาถามตอบกันระหว่างกษัตริย์ลิฉฉวี่กับพระพุทธรูปเจ้านี้ สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในสังคมอินเดียยุคนั้นได้เป็นอย่างดีว่า ผู้คนในยุคนั้นมีความเชื่อเรื่องพระอินทร์กันมาก ไม่สามารถที่จะตัดออกไปได้

นอกจากกรณีกษัตริย์ลิฉฉวี่องค์นี้ที่มีความเชื่อเรื่องพระอินทร์แล้ว ยังมีกรณีอื่นอีกที่สะท้อนความเชื่อนี้ได้แก่ เรื่องราวที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอ้างถึงพระอินทร์เป็นตัวอย่างในด้านเป็นผู้มีคุณธรรมหลายประการ เริ่มจาก เป็นตัวอย่างในด้านเป็นผู้มีความขยัน หมั่นเพียร ดังปรากฏใน *สุวิสูตร* และ *สุสิมสูตร* ทั้ง ๒ เรื่องนี้ พระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนพระภิกษุที่เกี่ยวข้องให้ดูตัวอย่างพระอินทร์ที่สั่งสอนสุริเทพบุตรกับสุสิมเทพบุตรที่เกี่ยวข้องกัน ให้มีความขยันหมั่นเพียร จากนั้นจึงได้ตรัสสอนพระภิกษุว่า แม้ว่าพระอินทร์จะมีความเป็นอยู่สุขสบาย พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ทรัพย์สมบัติมากมาย ยังยกย่องสรรเสริญ พรรณาคุณของการเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ฉะนั้น พระภิกษุเมื่อบวชมาแล้วก็ควรเร่งทำความเพียร เพื่อให้บรรลุมรรคผล^{๓๐} พระอินทร์เป็นตัวอย่างในด้านความอดทนและความสงบเสถียร (ขันติ โสรัจจะ) คุณธรรมด้านนี้ ปรากฏใน *เวปจิตติสูตร* เรื่องนี้พระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนพระภิกษุให้ดูตัวอย่างพระอินทร์ที่มีความอดทนและความสงบเสถียร ถึงแม้จะถูกอดสูรต่ำก็ไม่โกรธ พร้อมกันนี้พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสสอนพระภิกษุให้เป็นผู้มีความอดทนและความสงบเสถียร ซึ่งจะเป็นผู้ที่มีความงดงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้^{๓๑} และพระอินทร์เป็นตัวอย่างในด้านไม่โกรธ เรื่องนี้ปรากฏใน *อภิกโกธสูตร* พระพุทธรูปเจ้าตรัสให้พระภิกษุดูตัวอย่างพระอินทร์ที่คอยดักเตือนเทวดาในชั้นดาวดึงส์ไม่ให้โกรธเพราะความโกรธเป็นเหมือนภูเขาที่คอยทับถมคนแล้ว^{๓๒} คุณธรรมและ

^{๒๙} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๙/๓๗๘.

^{๓๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๗-๒๕๘/๓๕๗-๓๕๙.

^{๓๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๔-๓๖๖.

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๑/๓๙๕.

จริยธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร(วิริยะ) ความอดทนและความสงบเสถียร(ขันติโสรัจจะ) และความไม่โกรธ (อโธสะ) เหล่านี้ ของพระอินทร์ที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นอุทาหรณ์ให้ภิกษุทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติตาม เรื่องนี้แสดงถึงเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างถึงพระอินทร์เป็นตัวอย่างเพื่อสั่งสอนพระภิกษุเหล่านั้น เป็นเพราะพระภิกษุเหล่านั้นยังคงเชื่อถือ และเคารพในพระอินทร์อยู่ ดังนั้น เพื่อให้เข้ากับจริตของพระภิกษุเหล่านั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ตรงกับความรู้สึกของพระภิกษุเหล่านั้น เรื่องนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนในยุคนั้น แม้จะมาเป็นพระภิกษุแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์อยู่ จนเป็นที่มาให้พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นตัวอย่างอ้างถึงเพื่อสั่งสอนได้

ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกจำเป็นต้องกล่าวถึงพระอินทร์เพื่อให้เข้าถึงชาวบ้าน เพราะผู้คนยังมีความเชื่อเรื่องนี้อยู่มาก แต่พระพุทธเจ้าได้ปรับเปลี่ยนวิธีอธิบายที่มาของพระอินทร์เสียใหม่ จากความเป็นมาของพระอินทร์ที่จะต้องมีการบูชาด้วยการฆ่าคน และสัตว์เป็นจำนวนมากมาเป็นการกระทำสาธารณะประโยชน์และปฏิบัติตนเป็นคนดีของครอบครัวและสังคม โดยปฏิเสธการฆ่าสัตว์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด เพราะทรงเห็นว่า การฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญนั้นเป็นบาปและไร้ประโยชน์ นอกจากปฏิเสธแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงเปลี่ยนวิธีอธิบายเรื่องบูชายัญเสียใหม่เพื่อให้เข้าถึงกันได้กับสังคมที่ยังเชื่อเรื่องบูชายัญอยู่ แต่เป็นการบูชายัญที่ไม่ต้องฆ่า เป็นการคงคำเดิมไว้แล้วให้ความหมายใหม่

๒. บทบาทของพระอินทร์

ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ของคนในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่จะเชื่อตามเรื่องเล่าจากศาสนาพราหมณ์ผ่านคัมภีร์พระเวท ซึ่งพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทนั้น จะแสดงบทบาทในด้านการปราบอมนุษย์ต่างๆ ผู้ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง โดยพระอินทร์ได้ต่อสู้และปราบอมนุษย์ ผู้กีดขวางสายน้ำได้สำเร็จ^{๓๓} และการช่วยเหลือมนุษย์ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี ด้วยการประทานฝนอันจำเป็นต่อชีวิตและการเพาะปลูก แต่พระอินทร์จะประทานทรัพย์และสิ่งอันพึงปรารถนาแก่ชนผู้กระทำพิธีบวงสรวงพระองค์ด้วยการถวายน้ำโสม(น้ำเมา) แต่จะไม่ประทานให้แก่ผู้ที่ไม่ถวายน้ำโสม^{๓๔} แต่ในพระพุทธศาสนาเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ปรากฏต่างออกไปจากความเชื่อเดิมของศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะไม่มีความเกี่ยวข้องกับการบูชายัญและการถวายน้ำโสม ผู้วิจัยได้รวบรวมบทบาทของพระอินทร์ในด้านต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นบทบาทและความสามารถของพระอินทร์ในด้านที่ดี เมื่อประมวลรวมแล้ว สามารถสรุปบทบาทของพระอินทร์ได้ ดังนี้

^{๓๓} เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก, หน้า ๑๑๐.

^{๓๔} เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, .เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

- ๑) เป็นผู้ใฝ่ในธรรม
- ๒) เป็นผู้ที่มีปัญญาและเป็นผู้มีภูมิธรรม
- ๓) เป็นผู้มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์
- ๔) เป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์
- ๕) เป็นผู้ชวนช่วยในการบำเพ็ญบุญกุศล

บทบาทต่างๆ ของพระอินทร์เหล่านี้ เป็นเสมือนภาพสะท้อนท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระอินทร์เนื่องจากความเป็นมาของพระอินทร์ดังที่ได้อธิบายไปแล้วก่อนหน้านี้ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปรับเปลี่ยนที่มาของความเป็นพระอินทร์จากผู้ที่ต้องบูชาญัตถ์มาเป็นบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ และมีจิตอาสาประกอบสาธารณกุศลต่างๆ ผู้วิจัยได้ค้นคว้ารวบรวมบทบาทของพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาามาแสดง เพื่อประกอบท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระอินทร์ อันเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า พระอินทร์ในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเทพเจ้าที่ดี มีความสนใจในธรรม เอาใจใส่คอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระสาวกอยู่มิได้ขาด

บทบาทในด้านเป็นผู้ใฝ่ในธรรมของพระอินทร์นี้เป็นเรื่องที่เด่นชัดมากในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา อันเป็นการแสดงถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพระอินทร์ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากตามความเชื่อของคนในยุคนั้น ยังยึดถือบทบาทของพระอินทร์ในด้านอิทธิปาฏิหาริย์อยู่มาก ฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปรับเปลี่ยนความเป็นมาของพระอินทร์แล้ว พระองค์ยังได้แสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจด้านดีของพระอินทร์ในทางพระพุทธศาสนาต่อเนื่องมาอีกด้วย เรื่องราวที่เกี่ยวกับการเป็นผู้ใฝ่ในธรรมของพระอินทร์นั้นปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ใน *สัทธิกปัณฺธุสุตฺต* เริ่มจากพระอินทร์ได้ทราบข่าวการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจากเทพบุตรชื่อโคปก จึงได้ชักชวนเทวดาในชั้นดาวดึงส์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ถ้ำอินทาสาละณ เวทียกบรรพต แห่จนครราชคฤห์ ในแคว้นมคธ ในการมาเฝ้าพระพุทธเจ้าคราวนี้ พระอินทร์ได้ทูลถามปัญหา ๑๒ ข้อ โดยถามจากเรื่องที่ง่ายและยากขึ้นไปตามลำดับ^{๓๕} จากนั้นยังมีคราวอื่นอีกที่พระอินทร์ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์แล้วสนทนาธรรมและทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏใน *จุฬัตมฺหาสังขยสุตฺต* พระอินทร์ได้เข้าไปทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าว่า พระภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ยอมไปในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า ภิกษุละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงได้ ว่าเป็นผู้ยอมไปในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา^{๓๖} การสนใจใฝ่ในธรรมของพระอินทร์ถือเป็นบทบาทที่สำคัญในทัศนะของพระพุทธศาสนา เพราะพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์นั้น ถือว่าเป็นแหล่งรวมความเชื่อของชาวบ้านทั่วไปในยุคนั้น ที่มีอิทธิพลอย่างมาก ฉะนั้น เมื่อพระอินทร์แสดงตัวออกมาว่าเป็นเทวดาที่ดี

^{๓๕} ดุราละเอียตใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

^{๓๖} ดุราละเอียตใน ม.ม.(ไทย) ๑๒/๓๙๐-๓๙๕/๔๒๐-๔๒๗.

ไฟในธรรม ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าได้ดวงตาเห็นธรรม บทบาทนี้ของพระอินทร์ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนแนวคิดความเชื่อของชาวบ้านในยุคหนึ่งและยุคต่อๆ มาได้ ทำให้ชาวบ้านไม่หลงติดอยู่ในภาพลักษณ์ของพระอินทร์ที่เต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ จนต้องเคารพยำเกรง ต้องสวดอ้อนวอน และบูชายัญ แต่เมื่อพระอินทร์ได้เป็นตัวอย่างในด้านการฟังธรรมแล้วได้บรรลุแล้วจึงทำให้ชาวบ้านหันมาสนใจธรรมแทนปาฏิหาริย์ตามแนวคิดของพราหมณ์

จากการที่พระอินทร์เป็นผู้สนใจใฝ่ธรรมจึงทำให้เป็นผู้มีปัญญาและเป็นผู้มีภูมิธรรม ดังปรากฏในมหาโควินทสูตร มีข้อความที่แสดงถึงความเป็นผู้มีภูมิธรรม ความรู้ในพระพุทธศาสนาของพระอินทร์ในพระสูตรนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ประชุมพร้อมกันที่เทวสภาชื่อสุธรรมาเพื่อฟังธรรมในเทวสถานนั้น เพื่อจะกล่าวสอนเทวดา พระอินทร์ได้ตรัสสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า ๘ ประการ คือ

- ๑) พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก
- ๒) พระธรรมของพระองค์เป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา
- ๓) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสั่งสอนว่าสิ่งใดเป็นกุศล สิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งใดควรเว้นสิ่งใดควรปฏิบัติ
- ๔) พระนิพพานและข้อปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างเหมาะสมกัน
- ๕) พระพุทธองค์ไม่ทรงยึดติดในเหล่าพระสาวกทั้งที่เป็นพระเสขะและพระอเสขะ(ไม่เห็นแก่บริวาร)
- ๖) ไม่ยึดติดในลาภสักการะ ไม่ฉันทัดดาหารอย่างมัวเมา
- ๗) ทรงมีปกติตรัสอย่างไร้ทรงทำอย่างนั้น และทรงมีปกติทำอย่างไร้ตรัสอย่างนั้น
- ๘) ทรงข้ามความสงสัย ปราศจากความแคลงใจ^{๓๗}

ข้อความจากพระไตรปิฎกนี้ ทำให้ทราบได้ว่า พระอินทร์เป็นผู้มีภูมิธรรมความรู้ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดีมาก สามารถที่จะแนะนำสั่งสอนเหล่าเทวดาในสวรรค์ในเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ พร้อมกันนี้ในคัมภีร์อรรถกถายังได้อธิบายเพิ่มเติมทำให้ทราบว่าพระอินทร์เป็นผู้มีภูมิธรรมความรู้ในพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยเทวดามีการประชุมกันเพื่อฟังธรรมอยู่เสมอ เดือนละ ๘ วัน (ทุกวันโกนและทุกวันพระ) มีผู้แสดงธรรมคือ สันถัมมารมหาพรหม ท้าวสักกะ พระภิกษุธรรมกถึก และเทพบุตรธรรมกถึก^{๓๘} หากจะพิจารณาถึงเหตุผลที่พระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่ทรงความรู้ มีภูมิธรรม ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนี้ อาจตอบได้ว่าเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงมุมมองของพระพุทธศาสนาที่ประสงค์จะให้พระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่ดี เป็นเทพเจ้าแห่งพระพุทธศาสนาที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน

^{๓๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๙๖/๒๒๙-๒๓๑.

^{๓๘} ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๙๔.

เป็นการเน้นย้ำบทบาทของพระอินทร์สืบต่อจากความเป็นมาของพระอินทร์ที่คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้แล้วว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีมาก่อนจึงได้มาเกิดเป็นพระอินทร์ ดังนั้น บทบาทของพระอินทร์ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา และความเป็นผู้มีภูมิธรรมของพระอินทร์ยังแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีได้ตั้งพระอินทร์ให้ลงมาต่ำ ยังคงเป็นหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์ที่มีความรู้ความเข้าใจในธรรมเป็นอย่างดีด้วย

พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้นเป็นผู้สนใจในธรรม เป็นเทพเจ้าที่มีภูมิธรรมความรู้ และแสดงตนว่าเป็นเป็นผู้มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ การแสดงตนว่าเป็นผู้มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้าและสาวกนั้น เหตุผลประการหนึ่งนั้น คือ เพื่อเป็นการประกาศให้สาธุชนได้ทราบว่า พระอินทร์นั้นมิได้เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่แต่ประการใด พระพุทธเจ้าและพระสาวกต่างหากที่ยิ่งใหญ่กว่าเพราะเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอริยบุคคล เป็นผู้ประเสริฐ กว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงส่วนใหญ่เมื่อพระอินทร์มาปรากฏตัวในมนุษย์โลก จึงมาปรากฏตัวเพื่อแสดงให้ผู้คนเห็นว่า พระอินทร์เป็นเพียงสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีความเคารพในพระพุทธเจ้าและพระสาวก ดังปรากฏใน *ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค* ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ได้ลงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อแสดงความเคารพ ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดอูเรลกัสสะปะชฎิล อันเป็นการแสดงให้ชฎิลได้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีฤทธาภาพเหนือกว่าพระอินทร์ เพราะทั้งพระอินทร์และพระพรหมยังมาแสดงความเคารพพระพุทธเจ้า^{๓๙} และในคราวพระพุทธเจ้าเสด็จพระราชดำเนินไปสู่พระนครราชคฤห์เพื่อไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระอินทร์ได้แปลงตัวเป็นมาณพหนุ่มเดินนำหน้าพระพุทธเจ้า พร้อมกับขับเพลงสรรเสริญพระพุทธเจ้าไปตลอดทาง อันแสดงถึงความเคารพที่มีต่อพระพุทธเจ้าของพระอินทร์^{๔๐} ในอรรถกถาสังยุตตนิกาย *มหาวรรค* พระอินทร์ได้ลงมาแสดงความเคารพพระสารีบุตรที่กำลังจะแสดงธรรมโปรดโยมมารดา อันเป็นการแสดงให้โยมมารดาของพระสารีบุตรได้เห็นว่า พระสารีบุตรนั้นยิ่งใหญ่กว่าพระอินทร์และเทวดาทั้งสิ้นในเทวโลก^{๔๑} ในอรรถกถาธรรมบทเรื่อง *ชมพูภาชีวก* ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมแก่อาชีวก ชื่อว่าชมพูเกอาชีวกคนนี้ถือตัวว่าตนเองเป็นใหญ่กว่าพระพุทธเจ้า ไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้ลงมาเพื่อมาแสดงความเคารพพระพุทธเจ้า เมื่ออาชีวกเห็นแสงสว่างจากกายของพระอินทร์และได้ทราบว่าท้าวเธอมาเพื่อบำรุงพระพุทธเจ้าในเวลานั้น ทำให้อาชีวกหายสงสัยในพระพุทธเจ้า ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า เพราะได้ทราบว่าพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ยังมาเพื่ออุปัชฌาย์พระพุทธเจ้า^{๔๒}

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๑/๕๒.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๘/๗๐-๗๑.

^{๔๑} ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๕๖/๒๙๑.

^{๔๒} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๑๕๐.

การแสดงความสามารถพระพุทเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ของพระอินทร์นั้นมีส่วนช่วยให้การเผยแผ่ศาสนาประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น เห็นได้จากการที่พระพุทเจ้าเสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง จำเป็นต้องใช้อิทธิปาฏิหาริย์และการปรากฏตัวของพระอินทร์เข้ามาช่วยด้วยการแสดงให้ชฎิลได้เห็นว่า พระอินทร์ที่ชฎิลเคารพบูชาอยู่ก่อนนั้น มิได้สูงกว่าพระพุทเจ้า ซ้ำยังเป็นเพียงศิษย์ที่เล็กกว่ามาก หรือในคราวที่พระสารีบุตรไปโปรดโยมมารดาที่ยังเชื่อในพระอินทร์อยู่ เมื่อพระอินทร์ลงมาแสดงความสามารถพระสารีบุตรเพื่อให้โยมมารดาได้เห็นและคลายความเชื่อในเทพเจ้าลงได้แล้วยอมฟังธรรม และรวมถึงคราวที่พระพุทเจ้าไปโปรดขัมพูกาชีวิตนั้น เพราะได้พระอินทร์มาปรากฏตัวทำให้อาชีวกผู้นี้คลายทิฏฐิลงได้ จึงยอมรับฟังคำสอนของพระพุทเจ้า การปรากฏตัวของพระอินทร์ในคราวต่างๆ นี้แสดงถึงความสามารถพระพุทเจ้าและพระพุทสาวกนั้น สะท้อนให้เห็นว่า พระอินทร์นี้เป็นเทพเจ้าที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้ว และเป็นเทพเจ้าที่มีคุณธรรมสูง เข้าใจถึงหลักการของพระพุทธศาสนา ยอมปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นเทพเจ้าที่มีความเคารพ ยกย่องในพระพุทเจ้าและพระพุทสาวก อันเป็นการแสดงถึงการเน้นย้ำถึงบทบาทของพระอินทร์ที่เป็นพุทสาวกอย่างเต็มตัว พร้อมกันนี้ บทบาทในด้านนี้ของพระอินทร์ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี เพราะมีความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่อยู่ แต่เมื่อพระอินทร์มาแสดงตนว่าเป็นสาวกของพระพุทเจ้าแล้ว เจ้าลัทธิและผู้ที่ยังสงสัยในพระพุทเจ้าอยู่ก็ได้ยอมคลายความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ลงได้ ดังกรณีอุรุเวลกัสสปะชฎิล และขัมพูกาชีวิต ดังนั้น เรื่องพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานี้ จึงเป็นภาพสะท้อนความเชื่อของคนในสังคมสมัยนั้นได้ดีว่า การสอนเรื่องพระอินทร์ของพระพุทเจ้าเป็นการเชื่อมโยงความเชื่อเก่า(พระอินทร์แบบพราหมณ์)มาเป็นความเชื่อใหม่ (พระอินทร์แบบพุท)

บทบาทอีกด้านหนึ่งของพระอินทร์ คือ คอยให้ความช่วยเหลือพุทสาวก บทบาทด้านนี้มักจะมีปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาในระดับอรรถกถาเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะใน*อรรถกถาธรรมบท* มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ในด้านการเป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่นหลายแห่ง ดังนี้

๑) เรื่อง*พระจักขุบาลเถระ* พระอินทร์เสด็จลงมาช่วยนำพาพระจักขุบาลเถระออกจากป่าไปยังวัดพระเชตะวัน เพราะคนนำทางของพระเถระซึ่งเป็นหลานชายที่บวชเป็นสามเณรแล้วไปทำผิดศีลอย่างหนักด้วยการไปเสพเมถุนกับหญิงสาว จนพระจักขุบาลเถระไม่ยอมให้นำทางต่อไป^{๔๓}

๒) เรื่อง*ปัญจิตสามเณร* พระอินทร์เสด็จลงมาช่วยนายทุกคตะ(อดีตชาติของสามเณร)ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ยากจน แต่ประสงค์จะถวายทานแด่พระพุทเจ้า พระอินทร์จึงได้เสด็จมาช่วยในการเตรียมอาหารและสถานที่ประทับสำหรับพระพุทเจ้า ในเรื่องเดียวกันนี้ เมื่อนายทุกคตะนั้นได้มาเกิดใหม่และออกบวชเป็นสามเณรแล้ว พระอินทร์ยังได้มาช่วยสามเณรให้ปฏิบัติธรรมได้อย่างสงบ ปราศจากสิ่งรบกวน^{๔๔}

^{๔๓} ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๑๖.

^{๔๔} ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๔/๒๙-๓๔.

๓) เรื่องพระอนรุทธเถระ พระอินทร์เสด็จลงมาช่วยเตรียมสถานที่ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ที่กำลังช่วยพระอนรุทธเถระเย็บจีวร^{๔๕}

๔) เรื่องจิณฺจมาณวิกา ในคราวที่นางจิณฺจมาณวิกากำลังด่าทอต่อว่าใส่ความพระพุทธเจ้าด้วยคำไม่เป็นจริง โดยกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าทำเธอท้องแล้วไม่รับผิดชอบ พระอินทร์ได้เสด็จมากับเทพบุตร ๔ องค์ มอบหมายให้เทพบุตรทั้ง ๔ องค์แปลงกายมาเป็นหนูมากัดเชือกที่นางจิณฺจมาณวิกาผูกท่อนไม้ไว้ที่หน้าท้องทำให้เป็นเหมือนคนท้องแก่มาใส่ความพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นการมาช่วยเปิดเผยความจริงให้ปรากฏ^{๔๖}

๕) เรื่องสามเณร พระอินทร์ได้เสด็จลงมาปลอมเป็นพราหมณ์แก่เพื่อให้นางพราหมณีที่อยากทำบุญกับพราหมณ์แก่เกิดความชอบใจ แต่พราหมณ์แก่(พระอินทร์จำแลง)กลับแสดงความเคารพไหว้สามเณรน้อย ๔ รูป คือ สังกัจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร และเรวตสามเณร ซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด นางพราหมณีได้เห็นเหตุการณ์ที่พราหมณ์แก่ถวายความเคารพสามเณรน้อย แล้วจึงเกิดความเลื่อมใสและยอมถวายภัตตาหารแก่สามเณร เพราะสามเณรทั้ง ๔ นั่งคอยนานมากแล้ว^{๔๗}

เหตุผลที่ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนามีปรากฏบทบาทของพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกนั้น เป็นเพราะความเชื่อของผู้คนที่มีต่อพระอินทร์ว่าเป็นเทวดาที่ดีมีคุณธรรมคอยช่วยเหลือชาวโลก โดยเฉพาะผู้ที่เดือดร้อน แม้ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจะปฏิเสธเรื่องที่มาจากพระอินทร์ด้วยการประกอบพิธีอิศฺวเมธ แต่ในบทบาทของพระอินทร์ในฐานะเทพเจ้าที่คอยให้ความช่วยเหลือชาวบ้านนั้น พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธ ด้วยเหตุที่มนุษย์ยังรู้สึกว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติบางอย่างที่มองไม่เห็นจึงอ้างถึงเทพเจ้าขอให้ช่วยเหลืออยู่เสมอ แต่จะแสดงเรื่องราวของพระอินทร์ที่คอยช่วยเหลือผู้ที่กระทำความดี และคอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกมากกว่า เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายังคงยอมรับบทบาทในด้านนี้ของพระอินทร์อยู่

สำหรับบทบาทของพระอินทร์ในด้านเป็นผู้ชวนช่วยในการบำเพ็ญบุญกุศลนั้นมีปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่าง ในขุททกนิกาย อุทาน มีข้อความว่า คราวหนึ่ง พระอินทร์ได้ทราบว่พระมหากัสสปเถระไม่รับอาหารบิณฑบาตจากคนทั่วไป แต่จะรับเฉพาะคนยากจนเท่านั้น จึงปลอมเป็นพราหมณ์แก่ยากจนต้องทำงานหนักแม้ในยามแก่เฒ่า เพื่อรอใส่บาตรแก่พระมหากัสสปะที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ^{๔๘} ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต มีอธิบายว่า พระอินทร์ทรงทราบถึงการรักษา

^{๔๕} พุ.ธ.อ.(บาลี) ๔/๖๑.

^{๔๖} พุ.ธ.อ.(บาลี) ๖/๔๘.

^{๔๗} พุ.ธ.อ.(บาลี) ๘/๑๓๗-๑๓๘.

^{๔๘} พุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๒๗/๒๒๒-๒๒๓.

อุโบสถศีล จึงละสมบัติในเทวโลกไปถืออุโบสถศีลเดือนละ ๘ วัน เป็นประจำ^{๔๙} ในอรรถกถาธรรมบท มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์เสด็จมาถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ในคราวที่พระพุทธองค์ประจวบใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท้าวเธอทำการอุปัฏฐากอย่างแข็งขัน กระทำแม้กระทั่งแบกภาชนะที่ใส่อุจจาระของพระพุทธเจ้าไปทิ้ง^{๕๐} การทำบุญกุศลของพระอินทร์นั้นสามารถสื่อความหมายได้ ๓ ประการ คือ

๑) พระอินทร์เป็นผู้ประสงค์จะทำบุญด้วยตนเอง ด้วยหวังจะให้ผลบุญส่งให้ได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระอินทร์นี้ไปได้อีกนาน

๒) เป็นการแสดงทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระอินทร์ให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นว่า แม้แต่พระอินทร์ซึ่งเป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่ในสวรรค์ยังปรารถนาที่จะกระทำบุญกุศลแล้วทำไมมนุษย์ที่ยังเดือดร้อนอยู่ในโลกมนุษย์นี้จึงไม่ชวนช่วยแรงกระทำบุญกุศลกันเล่า เป็นการกระตุ้นให้มนุษย์กระทำความดีได้อีกประการหนึ่ง

๓) การปรากฏเรื่องราวของพระอินทร์ในด้านการขวนขวายที่จะทำบุญกุศลนี้ เป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์เป็นผู้มีวัตรปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกับพระพุทธศาสนา เป็นศาสนิกที่ดีปฏิบัติตามหน้าที่ที่ชาวพุทธพึงปฏิบัติ อันเป็นการเน้นย้ำให้ชัดเจนว่าพระอินทร์นี้เป็นเทพเจ้าแบบพุทธ

โดยรวมแล้วบทบาทต่างๆ ของพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ทั้งบทบาทในด้านเป็นผู้ไฝ่ในธรรม เป็นผู้มีปัญญาและเป็นผู้มีภูมิธรรม เป็นผู้มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ และเป็นผู้ขวนขวายในการบำเพ็ญบุญกุศล เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นการเน้นย้ำให้พระอินทร์มีสถานะเป็นผู้ศรัทธาและปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นการสื่อให้เห็นว่าเทพเจ้าที่ดีควรปฏิบัติตนตามอย่างพระอินทร์ และเรื่องนี่ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสื่อสารกับคนในยุคสมัยนั้นที่ยังมีความเชื่อต่อพระอินทร์อย่างมาก ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีอาจหลีกเลี่ยงที่จะไม่กล่าวถึงพระอินทร์ได้ ทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระอินทร์จึงเป็นไปในลักษณะปฏิรูปความเชื่อ โดยการกล่าวถึงพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่ดี มีความสนใจในหลักธรรมคำสอนสนใจที่จะฟังธรรมอยู่เสมอ เป็นเทพเจ้าที่มีภูมิความรู้ในทางธรรมเป็นอย่างดี มีพฤติกรรมที่คอยให้การช่วยเหลือพระพุทธเจ้า

โดยสรุป ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนามีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์เป็นจำนวนมาก ทั้งที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาและบทบาทต่างๆ นั้น สามารถอธิบายได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนเรื่องราวของพระอินทร์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

^{๔๙} อัง.เอก.อ.(บาลี) ๒/๑๕๔/๑๓๙.

^{๕๐} ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๖/๑๓๕.

๑) แก้ไขประวัติความเป็นมาของพระอินทร์ จากเดิมสามารถเป็นพระอินทร์ได้ด้วยยัญพิธีชื่อ อัศวเมธ มาเป็นสร้างสาธารณะประโยชน์และปฏิบัติตามวัตรบท ๗ ประการ

๒) ปรับชื่อของพระอินทร์และคำอธิบายใหม่ เช่น จากท้าวหมัฆวาน (ผู้ขี่เมฆ) มาเป็น ท้าวหมัฆวาน ที่หมายถึงเคยเป็นมฆมาณพ, จากท้าวปุรณิทธิ หรือ ท้าวปุรันทร ที่แปลว่า ผู้ทำลายป้อมปราการ มาเป็น ท้าวปุรินททะ แปลว่า ได้ให้ทานก่อนคนอื่น

๓) ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จากเทพเจ้าที่ขบถตีม้ำโสมและเทพเจ้าแห่งการสู้รบ มาเป็นเทพเจ้าที่สนใจในธรรม มีความรู้ในทางธรรม เคารพพระพุทธเจ้าและคอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระพุทสาวก

บทสรุป

ศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะในยุคพระเวทให้ความสำคัญกับพระอินทร์เป็นอย่างมาก ด้วยการยกย่องสรรเสริญในทางอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือและก่อให้เกิดความเคารพยำเกรงให้แก่ศาสนิกของตนและเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณะพราหมณ์กับวรรณะกษัตริย์ โดยมีเทพเจ้าคือพระอินทร์เป็นตัวเชื่อม ผู้ที่เป็นพระอินทร์ได้นั้นจะต้องเป็นกษัตริย์ที่กระทำพิธีบูชายัญที่เรียกว่าอัศวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง แต่พระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าเสียใหม่ให้เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา โดยอธิบายว่า ผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้จะต้องการทำความดีด้วยการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์และปฏิบัติตามวัตรบท ๗ ประการ เป็นผู้มั่งใจเมตตา อ่อนน้อมถ่อมตน พร้อมทั้งปรับบทบาทของพระอินทร์ให้มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่ปราศจากการฆ่า ปราศจากน้ำเมา และเป็นผู้สนใจในธรรม เป็นเทพเจ้าที่มีความรู้ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและพระพุทสาวกในด้านต่างๆ การกล่าวถึงพระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมความเชื่อของสังคมในยุคสมัยนั้นที่มีอิทธิพลต่อคำสอนในพระพุทธศาสนา หากผู้คนในยุคสมัยนั้น มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นในเรื่องใดแล้ว ยากที่จะถ่วงถอยออกไปได้ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีปรับเปลี่ยนความเชื่อแทนที่จะให้การปฏิเสธ ฉะนั้น เรื่องพระอินทร์ในพระพุทธศาสนานี้ จึงเป็นเรื่องของการโต้แย้งกับศาสนาพราหมณ์เชิงความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าองค์สำคัญในยุคนั้น การมีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์เป็นจำนวนมากในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์จากแนวคิดของพราหมณ์ให้เป็นพระอินทร์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา. “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต** แผนกวิชาภาษาตะวันออก. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (แปล). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.
- ประจักษ์ ประภาพิตยาร. **เทวดานุกรมในวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม. ๒๕๐๓.
- พระยาสังฆาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ). **เทวกำเนิด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. **พระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา ภาษาบาลี (CD BUDSIR/TT V.๗)** ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.
- ศานติ ภัคดีคำ. **พระอินทร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๖.
- เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนกับการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๑.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- สุวรรณ สุวรรณเวช. **พื้นฐานความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ ๑๙๙๑, ๒๕๔๖.